

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”
НАУЧНА ОБЛАСТ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ, ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ
2.1. ФИЛОЛОГИЯ, НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Автор на дисертационния труд: Венера Росенова Димитрова
докторант към Катедрата по български език, ФСлФ,
СУ „Св. Климент Охридски”

Тема на дисертационния труд: Прагматични и синтактични особености на
диалогичното единство въпрос-отговор

Рецензент: **доц. д-р Марина Джонова**
Катедра по български език, ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски”
член на научното жури, утвърдено от Ректора на СУ “Св. Климент
Охридски” със заповед № РД 38-506/20.10.2020

Трудът на Венера Димитрова „Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор“ е разработен в периода на обучението ѝ като редовен докторант в Катедрата по български език, ФСлФ, СУ, с научен ръководител проф. д-р Йовка Тишева. Представеният за рецензиране текст е с общ обем 267 страници и се състои от: увод, осем глави, заключение, справка за научните приноси на дисертацията и библиография. Текстът е с ясна структура, а наблюденията са онагледени с реални примери от устната реч, ексцерпирани от Корпуса на българската устна реч BgSpeech и Корпуса от разговорна реч на Кр. Алексова. За целите на дисертацията докторантката допълнително е събрала собствен корпус от ехо-въпроси от устната реч, което е допълнителен принос на работата. Доказателство за отличната осведоменост на В. Димитрова във връзка с мненията и подходите при изследването на диалогичното единство от въпрос и отговор е богатата библиография, която включва както основни трудове, така и статии основно на български и английски език (общо над 200 библиографски единици).

В разглеждания дисертационен труд се прилага конверзационният анализ при изследването на особеностите на диалогичното единство от въпрос и отговор в българската устна реч. Актуалността на избрания проблем се определя от

необходимостта от комплексно проучване на езиковите особености на диалогичното общуване с оглед спецификите на българския език. Приносно в работата е пълното представяне на съвременните теоретичните постановки в областта на конверзационния анализ, както и приложението на тази теория върху актуални данни от българската устна реч, като се отчитат и съществуващите изследвания върху някои от особеностите на диалогичното общуване в българския език.

Обектът на научното изследване е ясно определен: синтактичните и прагматичните особености на диалогичното единство от реплика стимул въпрос и реплика реакция отговор. *Целта* на изследването е точно формулирана; тя е реалистична и отговаря на изследователския обект, а именно да се установят и проучат задълбочено връзките между граматичните средства и принципите на словесното междуличностно взаимодействие.

За постигането на изследователската цел докторантката посочва седем *научни задачи*, които са последователно реализирани в дисертационния труд. Те са свързани с проучването на синтактичните и прагматичните особености на същинските и несъщинските въпроси в българския език, както и на съответните отговори като релативни или нерелативни по отношение на стимула във въпроса. Като отделни задача е посочено систематизирането на моделите отговори, свързани с блокиране и пренасочване на комуникативния процес.

В *първата глава* на работата се прави преглед на изследванията в областта на комуникацията, като се обръща специално внимание на комуникативната ситуация и елементите на комуникативната ситуация от гледна точка на прагматиката. Представят се различните подходи при изследването на речевото общуване – като еднопосочен трансфер на информация и като взаимодействие между равнопоставени събеседници. В тази глава се обосновава и изборът на трансакционния модел при изследването на взаимодействието между събеседниците в диалога. Изясняват се основните термини, използвани в дисертационния труд при представянето на комуникативната ситуация – адресат, адресант, код, ситуативен контекст. Мотивира се и изборът в изследването да се представят данни от два типа общуване – пряко (лице в лице) и опосредствано.

Във *втората глава* на дисертационния труд се представя теорията за речевите актове според Сърл и Остин. Акцентът е поставен върху речевите актове като част от комуникативното взаимодействие между говорещия и слушателя, като се разглежда

връзката между намеренията на говорещия и избора на определен тип речев акт. От това зависи типа речев акт, който избира неговият събеседник като реплика реакция.

Трета глава на дисертационния труд е приносна с очертаването на теоретичните постановки, свързани със синтактичните и прагматичните особености на въпроса и отговора като изказвания, произнесени с конкретна комуникативна цел. Като се позовава на теорията за речевите актове, В. Димитрова посочва, че анализът на диалогичното единство трябва да отчита и особеностите на репликата стимул. Докато същинските въпроси са директиви и очакваният отговор е асертив, несъщинските въпроси не очакват асертив като реплика реакция. Така в дисертационния труд се мотивира теоретично подходът при класифицирането на типовете диалогични единства от въпрос и отговор, както и типа предпочитан отговор. Обръща се внимание и на отделните частици и модални наречия, които адресантът може да включи в своето изказване като механизми за манипулация в диалога. От гледна точка на адресата реплика реакция може да дава адекватен или формален отговор на въпроса. Нежеланието или невъзможността на адресата да отговори на конкретния въпрос е свързана с блокиране или пренасочване на разговора чрез експлицитен отказ или чрез смяна на подадената от адресанта тема. Приносно в настоящия дисертационен труд е именно изследването на въпроса и отговора в диалога от прагматична гледна точка – като резултат от намеренията на говорещия, от неговите конкретни очаквания по отношение на събеседника, от предположенията му по отношение на готовността и способността на събеседника да даде искания отговор. В същото време прагматичният анализ отчита и желанието и способността на събеседника да отговори на очакванията на адресанта. Това са факторите, които обуславят различни типове предпочитани и неpreferенцирани отговори в рамките на преференциалната организация на диалога.

В *четвъртата* глава на дисертационния труд са представени основните принципи на конверзационния анализ, като се изясняват понятията диалог, реплика и изказване. В изследването за минимална единица диалог се приема поредицата от стимулната реплика въпрос и реакцията отговор с различна величина като комуникативен статус на изказването. Всяка реплика стимул или реакция може да има свои разширения, мотивирани от нуждите на общуване. Събеседниците може да спазват или да нарушават принципа за сътрудничеството на Грайс и това води до различни модели на диалогично общуване. Принципът за сътрудничеството и

максимите на Х. Грайс са подробно представени в *пета* глава заедно с принципа за учтивост (Дж. Лийч и Браун и Левинсън). Представянето на взаимодействието между тези два принципа е основополагащо при изясняването на отношенията между събеседниците в диалога. От една страна, говорещият иска да получи дадена информация, но не винаги директният въпрос и директният отговор водят до поддържането на добрите отношения между събеседниците. Отчитането на конкретната речева ситуация и спецификата на исканата информация е свързано с избор на определен подход от страна на всеки от събеседниците. Това позволява в анализа да се отчита не само сътрудничеството при обмена на информация, но и запазването на добрите отношения между говорещите, когато събеседникът не желае или не може да даде съответната информация. Изследването на езиковите средства, чрез които това се постига в българската устна реч, несъмнено е принос на докторантката. Струва ми се, че първите пет глави на дисертацията представят цялостно теоретичните постановки, на които се основава изследването на В. Димитрова върху особеностите на диалога в българския език, и би могло да се обединят в една обща първа теоретична глава със съответните подглави. Така в дисертационния труд по-ясно ще се отличат теоретичният увод и изследователската част.

В *шеста* глава се представя структурата на първия тип диалогично единство между въпрос и отговор с попълване на липси в информацията на питащия. Прави впечатление подробният анализ на типовете предпочитан отговор с оглед типа въпрос (общ или частен). Интересно е наблюдението на В. Димитрова по отношение на употребата на уточняващите наречия *сигурно, непременно, именно, очевидно, наистина* като утвърдителен отговор. Те са свързани с неофициалното общуване между близки и познати събеседници. Тук бих искала да попитам докторантката има ли наблюдения дали употребата на тези наречия или на някое от тях е свързана с възрастта на говорещите или отношенията между тях. Срещат ли се и в медийни предавания, или употребата им е свързана само с битовата сфера на общуване?

Слабо проучени с оглед на българския език са прагматичните особености на общите въпроси с отрицателната частица *не*. Включването и анализът на такива диалогични единства е приносно за представянето на прагматичните особености на българската устна реч. Докторантката е изследвала още една характерна особеност на устното общуване – общите въпроси с модален израз за изразяване на предположение

(*може би, вероятно, май, сигурно, значи, следователно*), като въз основа на анализирания примери потвърждава, че те не са елиптични варианти на ли-въпросите, а имат специфична функция в диалога.

Интересни са наблюденията на докторантката по отношение на кооперативните отговори на частните въпроси. Макар формално даден отговор да не изглежда от кооперативен път (напр. стр. 120 *А: Какво рисува тя? Какво рисува? Б: Решава задачи*), той представя разбирането на събеседника за комуникативните намерения на говорещия и дава исканата от него информация. Директното коригиране на неговите предположения по-скоро би възпрепятствало успешното и балансирано общуване, затова отговорът не коригира неговите предположения, а дава необходимата информация. Тези диалогови единства до голяма степен споделят прагматичните особености на индиректните въпроси. Налице е директив, но имплицитно говорещият очаква от слушателя и допълнителна информация, ако той разполага с нея. Кооперативното поведение от страна на събеседника е свързано с разбирането и готовността да предостави исканата допълнителна информация. Приносно в шеста глава е и изследването на предпочитаните отговори при комбинирано използване на въпроси (най-често общ и частен въпрос). Многократността на изразните средства е особеност на устната реч, но изследването на многократните въпроси води до интересни изводи.

Отделно са разгледани случаите, в които събеседникът дава отговор, но с известно забавяне. Приносно в тази част на изследването е систематизирането на езиковите средства, с които събеседникът започва репликата реакция, като отлага своя отговор. Такива езикови средства са филтрите, междуметията, някои прагматични маркери (*абе, ами, ама, значи, виж какво*, въвеждащи фрази, *нали*) или комбинация от тях. Бих искала да попитам докторантката дали познава изследвания върху разговорната реч в други езици с оглед на често срещаните начални фрази, напр. *ами* като стандартно средство за избягване на директен отговор, маркер за разговорност и неофициалност.

В *седма* глава се представят случаите на блокиране и пренасочване на комуникативния процес. Описаните модели реплики реакции са няколко типа: признаване на незнание, изтъкване на причина, изразяване на определено отношение, спестяване на стъпки реплики. Анализирани са и случаи на „тематична стагнация” или привидно съдействие в реакцията. В стремежа към изчерпателност на анализа В. Димитрова представя подробно ролята на ехо-въпросите като средство за блокиране на

манипулативните цели на комуникант А. Като се основава на структурните типове въпроси повторения, представени от Р. Ницолова (1984), докторантката изследва тяхната функция в диалога като отказ от отговор или като прагматична оценка на уместността на зададения въпрос.

В *заключението* на дисертационния труд са обобщени направените наблюдения и изводи и показва, че авторката успешно е реализирала изследователските задачи, които си е поставила.

Справката за *основните приноси* в дисертационния труд отговаря на постигнатите резултати при изпълнение на изследователската цел. *Авторефератът* на дисертационния труд точно и вярно отразява основните насоки, с които е свързана разработката, постигнатите положителни резултати от анализите и обобщението на научните приноси.

Венера Димитрова е представила своите наблюдения върху диалогичното единство от въпрос и отговор в *6 статии*, които са свързани с нейните участия в научни форуми. Броят на публикациите отговаря на изискванията по настоящата процедура.

Заключение: Представеният от Венера Димитрова дисертационен труд на тема „Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор“ убедително доказва уменията на авторката за самостоятелен анализ на езиковите особености на въпроса и отговора като реплика стимул и реплика реакция в рамките на диалога, уменията за систематизиране на данните и обобщение на направените изводи.

Всичко това ми дава основание да предложа на Венера Димитрова ДА СЕ ДАДЕ образователната и научна степен „доктор“.

21.12.2020 г.

Рецензент: